

Poslední část se věnuje možným alternativám oficiálního jugoslavismu. Desimir Tošić představuje projekt Demokratické alternativy, která vznikla v roce 1963 v emigraci jako opozice proti Titově jugoslavismu, ale i proti nacionalistickým emigrantům a na jejímž založení se podíleli zejména někdejší politici Demokratické strany, Chorvatské selské strany a Slovinské lidové strany. Branko Horvat představuje projekt a cíle Sdružení za jugoslávskou demokratickou iniciativu (UJDI), mezi jehož protagonisty patřil například Predrag Matvejević či známá chorvatská politoložka Mirjana Kasapović. Někdejší jugoslávský diplomat Ramadan Marmullaku ve svém příspěvku *Albánci v Jugoslávii: osobní esej* mapuje ambivalentní postoj Albánců k jugoslávskému státu. Posledním příspěvkem uzavírajícím publikaci je text Aleksey Djilase *Pohřební řeč za Jugoslávii*. Tento imaginární dialog se „západními přáteli“ však bohužel vyznívá jako emotivní a místy až iracionální výkřik jugonostalgie a tu a tam se zvrhává v pouhé omlouvání srbského postoje během rozpadu SFRJ.

Jistě je možné mít k výše uvedenému některé výhrady. Namítnout jistě lze, že na necelých 360 stranách textu (včetně rejstříku) nelze pojednat plně tak komplexní problém, jako byl jugoslavismus a jeho projevy. Kouzlo publikace však spočívá v tom, že i na této omezené ploše plasticky představuje různé aspekty dané problematiky a navíc tak činí v jazyce, který je přístupný široké odborné komunitě. Možná by stálo za to připravit podobný projekt i o ideji čechoslovakismu, ale to už není námět této recenze. Djkoičem editovaná publikace by každopádně neměla stát stranou zájmu odborníků seriózně se zabývajících balkánskými dějinami a balkánskou politikou.

*Vít Hloušek, Mezinárodní politologický ústav
a Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity v Brně*

Pierre Milza:

EVROPA V ČERNÝCH KOŠILÍCH.

Themis, 2005, 488 stran.

Kniha *Evropa v černých košilích*, kterou vydalo nakladatelství Themis, představuje pohled francouzského republikánského historika Pierra Milzy (nar. 1932) na problematiku krajní pravice od konce II. světové války až do současnosti. Pierre Milza, profesor na Institutu politických studií v Paříži a emeritní ředitel (do roku 2000 ředitel) Centra pro dějiny Evropy 20. století (CHEVS/FNSP), se dlouhodobě věnuje tématům fašismu, nacismu, dějinám Itálie, historii mezinárodních vztahů, a je mimo jiné autorem knih *Fašismus*, *Francouzský fašismus: minulost a přítomnost*, *Mussolini* (tato kniha získala několik literárních cen) a *Napoleon III*. Na Institutu politických studií v Paříži vede Pierre Milza skupiny Výzkumu o současné Itálii (s Marie-Anne Matard-Bonucci) a *Historie a vzpomínky na imigraci* (s Marie-Claude Blanc-Chaléard).

Pierre Milza si v úvodu knihy *Evropa v černých košilích* všímá procesu radikalizace evropské pravice od roku 2001, a jako hlavní cíl své knihy si vymezuje pomocí čtenáři při rozlišování mezi čirou volební demagogií a tvrdým jádrem organizací, které pod pláštíkem odpovědí na problémy „bezvýznamných“ a „nestudovaných“ ve skutečnosti usilují o zvýraznění odvěkých témat, idejí i fobií krajní pravice.

Milza vychází z dřívějších studií, a nechává se inspirovat autory, kteří se fašismem a nacionalistickým populismem rovněž zabývají, např. Pierre-André Taguieff, Piero Ignazi, Hans-Georg Betz, Ilvo Diamanti, Michel Winock ad.

Pierre Milza se na více než 450 stranách textu pokusil popsat vývoj radikálně pravicových, populistických i jednoznačně extremistických

tických uskupení (politických stran, sdružení, ideových koncepcí, proudů), negacionistických děl i autorů v celé Evropě. Na tomto místě lze ocenit autora za jeho neohroženost a mimořádné úsilí, jež věnoval zpracování tak rozsáhlého souboru nejrůznějších organizací, politických stran, skupin a sdružení pohybujících se od roku 1945 na krajní pravici na tak geograficky rozlehlém prostoru jakým je celá Evropa. Kniha je hutným přehledem krajní pravice – ve variantách extrémní pravice, populistické, fašizující ajn. –, že i tato recenze bude pouhým stručným výčtem některých zajímavých okruhů bádání P. Milzy s důrazem na skutečnost, jak autor popisuje, a koho přiřazuje ke krajní pravici ve střední Evropě.

Mimo předmluvy a závěru kniha obsahuje třináct kapitol, které se snaží předložit čtenáři informace o krajní pravici od roku 1945 až do současnosti. Není bez zajímavosti, že Milza rezignuje na členění – populismus, radikalismus, extremismus – avšak je si vědom terminologické nejednotnosti užívání těchto výrazů v mezinárodním užívání (Radical Right, Rechtsradikalismus, Destra Radicale, krajní pravice, radikální pravice, pravicový extremismus), přičemž vyjmenovává témata charakteristická pro ultrapravicové strany, organizace a sdružení. Ve svém pohledu na ultrapravici rozlišuje tři politické kultury, které se svým způsobem podílejí na zrodu krajněpravicového myšlení. Těmito proudy dle Milzy jsou: *proud kontrarevoluce* spjatý s Francouzskou revolucí a představiteli jako byli Louis-Ambroise de Bonald, Joseph de Maistre, Edmund Burke, Johann Gottfried Herder či Johann Fichte, *proud integrálního nacionalismu* s představiteli jako byli Charles Maurras (odtud i název pro tento proud „maurrasismus“), Alfredo Oriani či Enrico Corradini, *fašistický proud* s představiteli jako byli Giovanni Gentile či Benito Mussolini.

Pierre Milza si při popisu krajní pravice v jednotlivých zemích všímá otázek dis/kon-

tinuity, popisuje jednotlivá uskupení, myšlenkové koncepce, hlavní představitelé.

Autor popisuje situaci v Itálii od roku 1945 do počátku 50. let konzistentně, s důrazem na osobnost Guglielma Gianniniho a týdeník Uomo qualunque (Obyčejný člověk), resp. založení Fronty obyčejného člověka (Fronte del Uomo qualunque) a založení Italského sociálního hnutí (MSI).

V případě Francie se Milza zabývá vzkříšením krajně pravicových myšlenek Mauricem Bardèchem a René Binetem. Především René Binet se dle Milzy přihlásil k nejhrubšímu nacismu a antisemitismu. Binetovy spisy (např. Příspěvek k rasistické etice) mají vliv nejenom na francouzská neonacistická uskupení, ale i na ideologii mezinárodního neonacismu.

Popis situace v Německu a Rakousku v období počátku 50. let se soustřeďuje na Německou pravicovou stranu (DRP, Deutsche Rechtspartei), Waldheimův případ a vznik Svazu nezávislých (VdU, Verband der Unabhängigen). V Anglii se popis týká založení Hnutí za unii (Union Movement) Oswalda Mosleyho. Milza konstatuje relativní slabost fašistického hnutí před rokem 1939. V této pasáži se autor mohl alespoň pokusit odhadnout počty anglických fašistů (zřejmě více než 20 000) a upozornit na fašistické pochody v Londýně, které často končily útoky na Židy.

Třetí kapitola týkající se především poujadismu podrobně popisuje osobu Pierra Poujada a vzniku Svazu na obranu obchodníků a řemeslníků (UDCA, Union de défense des commercants et artisans), který byl více demagogickým hnutím protestu než politickou stranou typu Národní fronty.

Následující kapitola popisuje neofašismus v Itálii, Italské sociální hnutí (MSI) a všechny paralelní organizace zahrnující různé sektory společnosti s ním spjaté, včetně extremistických kroužků (typicky Ordine Nuovo).

Další část knihy se věnuje evropské spolupráci krajně pravicových stran – snahám

o vytvoření neofašistické internacionály – od setkání v Malmö v roce 1951 až do osmdesátých let, s tím, že Milza popisuje vývoj krajní pravice v Německé spolkové republice (Deutsche Reichspartei, Deutscher Block, Nacionálně-demokratická strana Německa – NPD), ve Velké Británii (od Union Movement přes League of Empire Loyalists k National Front), Francii (uskupení kolem revue Europe-Action, hnutí Occident, Groupe Union-Droit, hnutí Nový řád, Národní fronta ad.), Belgii (Národní strana, Vlámský bojový řád), Nizozemí (Unie nizozemského lidu), skandinávských státech (např. norská pronacistická Norsk Front), Švýcarsku (Republikánská strana) a Rakousku (Nacionálně-demokratická strana). Evropská spolupráce krajní pravice se odehrávala v uskupeních jako Evropská fronta osvobození, Nový evropský řád, Mladá Evropa, Evropská nacionální strana. Přesto nevznikl žádný konkrétní a dlouhodobý projekt spolupráce krajně pravicových stran s jednotným programem a vizí.

V kapitole s názvem *Falšovatelé dějin: „revizionisté“ a „negacionisté“* se Milza důkladně zabývá problematikou popírání holocaustu, přičemž si je vědom, že ne všechny radikálně pravicové proudy využívají této argumentace. Navíc s „poznatky“ revizionistů často operují i některé skupiny extrémní levice (např. anarcho-trockistický „revizionismus“). Milza se také domnívá, že termín používaný k označení popření holocaustu nemá univerzální platnost. Domnívá se, že „by bylo zcela legitimní používat ho k veřejnému odsouzení chování lidí, kteří celá desetiletí popírali existenci gulagů, i těch, kteří ještě dnes odmítají připustit zřůdnost zločinů komunismu“ (s. 168). Autor v této pasáži knihy předkládá svůj pohled historika na problém negacionismu, představuje autory – a jejich životní osudy, spisy a argumentaci – jako jsou Maurice Bardèche, Paul Rassinier, Robert Faurisson, David L. Hoggan (pseudonym Richarda Verrala), Gaston-Armand Amandruz a další. Popsán je i spor historiků

(Historikerstreit), který byl vyvolán otištěním eseje Ernsta Nolteho ve Frankfurter Allgemeine Zeitung v červnu 1986 s názvem „Minulost, která nechce zmizet“. Na argumenty E. Nolteho kriticky reagovali např. Jürgen Habermas, Eberhard Jäckel, Hans Mommsen a další.

Zvláštní místo Milza vyhrazuje historiku Davidu Irvingovi, který dle Milzy „bývá poněkud unáhleně házen do jednoho pytle s negacionisty“. Především pro historiky vyplývá ze čtení Irvingových knih otázka, zda je tento autor spojován s negacionisty oprávněně či nikoliv (v češtině např. vyšly knihy Norimberk: poslední bitva, Göring: biografie maršála Hermanna Göringa, Zkáza Drážďan, Rommel: Liška pouště). Závěrem kapitoly si autor všímá i propojenosti mezi islamismem a pravicovými a levicovými extremistickými hnutími díky boji proti sionismu.

Dalším popisovaným tématem je tzv. nová pravice vznikající na bázi diskusních kroužků, např. Europe-Action či Sdružení pro výzkum a studium evropské civilizace (GRECE), a nejrůznějších tiskovin (např. Le Spectacle du monde), které měly vliv na osobnosti, nátlakové skupiny, kroužky a krajně pravicové politické organizace. Samozřejmě, že témata nové pravice byla přebírána i širokou veřejností. Dle Milzy to byla témata školství, krize rodičovské autority, hrozba etnického a kulturního křížení způsobená mimoevropským přistěhovalectvím apod.

Další dvě kapitoly knihy popisují krajně pravicová uskupení ve Francii a Itálii od osmdesátých let dvacátého století až do roku 2002. Z textu samotného je patrné, že Milza si je v těchto řádcích jistý každým slovem. Při popisu vzestupu francouzské Národní fronty jsou uvedeny některé výsledky voleb v obecních, kantonálních, evropských, parlamentních i prezidentských volbách, je uvedeno geografické rozložení a socioprofesionální základy elektorátu FN, organizační struktura NF, motivy voličstva hlasovat pro NF a tiskové orgány FN – přímo či nepřímo s ní spjaté.

Samotným tématem je i rozkol zdánlivě jednotného lepenistického hnutí a vztah s více extremistickými uskupeními (např. Francouzská nacionalistická strana, PNF). Popis italské krajní pravice se zabývá transformací MSI (které předcházelo soupeření mezi G. Finim a P. Rautim) v Národní alianci (Alleanza nazionale), jejím působením ve vládě S. Berlusconiho a celkovým přerodem na konzervativní stranu, jejíž sjezd ve Fiuggi v roce 1995 odhlasoval „usnesení, které odsuzovalo jakoukoli formu rasismu a totalitarismu i rasové zákonodárství fašistického režimu z roku 1938, jež bylo definováno jako ‚nezměrná hanba‘“ (s. 299).

Milza dále popisuje situaci ve Španělsku, Portugalsku, Řecku a Turecku, přičemž se snaží vysvětlit, které ze subjektů mohou být vnímány jako krajně pravicové a proč, s ohledem na jistá historická specifika. Další výklad se týká situace od osmdesátých let ve Velké Británii (především Národní fronty, NF, Britské národní strany, BNP, teroristické organizace Combat 18, National Socialist Alliance), Německu (Republikánská strana, Německá lidová unie, DVU, Národnědemokratická strana Německa, NPD), Nizozemí, Belgii, skandinávských zemích, Rakousku (Rakouská strana svobodomyšlných, FPÖ) a Švýcarsku.

Poslední kapitola knihy *Evropa v černých košilích* analyzuje krajní pravici ve východoevropských a středoevropských státech. Milza mimo Žirinovského Liberálnědemokratické strany a Ruské národní unie Alexandra Barkašova uvádí i marginální politické subjekty: Ruskou stranu, Ruskou národní republikánskou stranu, Hnutí za národní osvobození Ruska, Nacionálně socialistické hnutí Ruska, Ruský národní svaz, Lidovou národní stranu. Na historickém pozadí Milza popisuje i vývoj krajní pravice na Ukrajině (především Ukrajinského národního shromáždění/Ukrajinské lidové sebeobraně a radikálnější Nezávislosti Ukrajinského státu) a v Polsku (Národní vzkříšení Polska,

Polské národní společenství-Polská národní strana ad.).

Při popisu krajní pravice v České republice Milza zmiňuje Sdružení pro republiku-Republikánskou stranu Československa s hlavními tématy této strany a volebními výsledky. V této pasáži Milza nezmiňuje další krajněpravicové subjekty, ať již politické strany či krajně pravicová sdružení, jejich projekty a tiskoviny. Autor se v případě popisu slovenské krajní pravice a nacionalismu věnuje vztahům mezi Čechy a Slováky od 20. let 20. století a rozebírá působení Slovenské ľudové strany.

Při popisu situace v 90. letech XX. století Milza mimo Slovenské národní strany zmiňuje i Stranu Svobody, Stranu národní jednoty a Ultrapravicovou národní frontu (UNPF). O existenci Ultrapravicové národní fronty lze však pochybovat.

K maďarské krajní pravici autor řadí Maďarskou stranu spravedlnosti a života (MIEP) a Stranu drobných nezávislých vlastníků (FKgP), k rumunské krajní pravici Stranu Velkého Rumunska, k slovinské krajní pravici přiřazuje Sociálnědemokratickou stranu Slovinska, k chorvatské krajní pravici je řazeno Chorvatské demokratické společenství a Chorvatská strana práce, jako srbská krajní pravice vystupuje Srbská radikální strana a Strana srbské jednoty.

V resumé Milza za dva politické otřesy spjaté s krajní pravici v roce 2002 označuje posmrtný úspěch Pima Fortuyna a postoupení Jeana-Marie Le Pena do druhého kola francouzských prezidentských voleb. Významný je i autorův postřeh, že je „nutné dát věcem pravá jména a neházet všechno do jednoho pytle“ (s. 461), což platí pro podřazování jednotlivých politických stran do kategorií extremismus, radikalismus, populismus, fašismus, nacismus atp.

Pierre Milza v samotném závěru knihy poukazuje na skutečnosti, že „trvalého vítězství demokracie nelze dosáhnout bez obnovení občanského uvědomění, co předpokládá

neustálý boj proti hrubé demagogii“ (s. 463). Pierre Milza k tomu svojí knihou jistě významně přispěl.

Knih *Evropa v černých košilích* je psána srozumitelně, s množstvím faktických informací, obsahuje minimum nepřesností (překlep data – s. 385, volebního výsledku – s. 252, zkratky – s. 405), a proto ji lze doporučit historikům, politologům, sociologům a studentům těchto oborů.

*Josef Smolík, Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity v Brně*

Ladislav Hladký:

BOSENSKÁ OTÁZKA V 19. A 20. STOLETÍ.

Masarykova univerzita v Brně –
Mezinárodní politologický ústav, 2005,
392 stran.

Česká veřejnost se o takzvanou bosenskou otázku zajímala poměrně živě koncem 19. a počátkem 20. století, kdy byla Bosna a Hercegovina spravována rakousko-uherským ministerstvem financí. Rakousko-uherská okupace a následně anexe byla pokusem vyřešit bosenskou otázku, která vykrystalizovala počátkem 19. století, v éře rodícího se nacionalismu. Bosenskou otázku můžeme v krátkosti shrnout jako otázku, kam svým charakterem patří tato kulturně komplikovaná oblast, případně – podle ducha doby – komu patří. Přirozenou podotázkou je i věc její integrity, historické, státoprávní a politické individuality a samozřejmě i možnosti jejího rozdělení.

K známějším jménům, která zprostředkovávala dojmy z rakousko-uherské Bosny, patřili historik Konstantin Jireček, folklorista

a malíř Ludvík Kuba a spisovatel a překladatel z jihoslovanských jazyků Josef Holeček, a ovšem také pozdější česká národní ikona, c.k. poslanec Tomáš G. Masaryk. Po rozpadu podunajské monarchie zájem postupně utichá, Bosna se stává stále více tématem pro historiky, a po druhé světové válce pro českou veřejnost s výjimkou těch pár Češek, co se sem provdaly, zůstala už jen označením exotické zemičky, vystupující z mlhy jen skrze atentát na arcivévodu Ferdinanda, pro starší generace snad ještě skrze označení „bosňák“ pro prodavače sladkostí nebo brusice nožů.

Až v 90. letech se vzedmula nová vlna zájmu, nesená prakticky každodenním televizním zpravodajstvím o válce. Česká nevládní humanitární pomoc se na bosenské válce v pravém slova smyslu „udělala“. A v posledních letech se česká zahraniční politika postupně začíná Bosně a Hercegovině, která byla zařazena mezi osm prioritních zemí české rozvojové politiky, věnovat stále více. Tzv. bosenská otázka se tedy dostává znovu na scénu. Ladislav Hladký, historik střední generace, který se touto tematikou zabývá již po léta, i když více v popularizačním duchu, předložil tentokrát odborné veřejnosti ucelené a do hloubky jdoucí dílo, které v mnoha ohledech nastoluje v českém odborném zájmu o Bosnu a Hercegovinu novou laťku.

Knih je rozdělena do tří částí. První, úvodní, je teoretická. Hladký nejprve definuje bosenskou otázku a poté nastiňuje, jak k bosenské otázce přistupovala historická věda. V krátkosti rekapituluje tradiční přístup, postoje srbského, chorvatského a muslimského/bosňáckého národního proudu, zkratkovitě dila původem jugoslávských historiků působících v zahraničí, anglicky a německy psanou literaturu a velmi podrobně také literaturu českou. Poněvadž právě historie byla mnohokrát předmětem manipulací s cílem získat argumenty pro různé, nejčastěji národnostně motivované odpovědi na bosenskou otázku, čtenář tento zasvěceně komentovaný